

FEMEILE DIN AVIAȚIA ROMÂNĂ: ÎNTRE VECHILE CUTUME ȘI CĂȘTIGAREA DREPTULUI DE A ZBURA

Maria Gabriela Groza*

Rezumat: Acest articol este menit să sublinieze situația femeilor din România între mijlocul secolului al XIX-lea și secolul al XX-lea, lupta lor pentru educație și apoi dreptul lor de a zbura. Au existat pași mici, dar decisivi, care i-au ajutat pe românce să își atingă dreptul și treptat să depășească tradiția, obținând dreptul la studiu, la zbor și la drepturile politice. După cum putem vedea în acest articol, legile educației și prezența unor femei care au fost hotărâte să obțină pentru România aceleași drepturi ca și alte țări au schimbat perspectiva bărbaților și a întregii societăți despre femei.

Abstract: This article is meant to underline the situation of women in Romania between mid 19th century and 20th century, their struggle for education and then their right to fly. There were small, but decisive steps that helped the Romanian women to achieve their right, and gradually go beyond tradition, obtaining the right to study, to fly and political rights as well. As we can see in this article, the Laws of Education and the presence of some women who were decided to obtain for Romania the same rights as other countries changed the perspective of men and the entire society about women.

Cuvinte-cheie: educație, școală, drepturi, femei, pilot, escadrilă, război.

Key-words: education, school, rights, women, pilot, squadron, war.

Secolul al XX-lea a adus femeilor din România oportunități de a milita pentru obținerea mai multor drepturi și libertăți, chiar dacă acestea s-au implementat imediat în etape succesive, fără a respecta întru-totul cerințele inițiale. Începutul secolului al XX-lea prelungea mentalitățile unei societăți de secol XIX, unde femeia era privată drepturi esențiale, precum dreptul la proprietate, dreptul la vot, la anumite meserii, cum ar fi cea de avocat sau chiar dreptul de tutore al copilului.

Dreptul la zbor părea și mai complicat de obținut, dar nu imposibil. În cele ce urmează vom relata obstacolele întâmpinate de primele femei aviator din României care au reușit să scrie istoria la feminin, din iubire pentru aviație și țara lor au participat la misiunile celui de-al Doilea Război Mondial, organizându-se în mult cunoscuta Escadrilă Albă. O escadrilă militară de tip sanitar, formată exclusiv din femei. Vom discuta în cele ce urmează și despre femeile care au militat pentru accesul la educație al fetelor, vocile lor devenind puternice și reușind să genereze ecouri vizibile în legile naționale privind educația ambelor sexe.

Pentru a înțelege mai bine perioada în care femeile au reușit să obțină dreptul de a zbura și de a participa la cea de-a doua conflagrație mondială, vom prezenta pe scurt statutul femeilor de la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, urmărind principalele acte și acțiuni ce prezentau situația lor.

Anterior Legii Instrucțiunii, au existat acțiunile jurnalistei Constanța Dunca, care obținuse o diplomă în studii emisă de Universitatea Sorbona. Aceasta i-a propus domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în anul 1863, cu un an înaintea emiterii Legii Instrucțiunii, organizarea învățământului elementar pentru „fiicele poporului”¹. În acest proiect, Constanța Dunca preconiza ca școlarizarea fetelor să înceapă de la vârsta de 5 ani pentru a se obișnui cu rigorile unei instituții, să descopere povești și să discute despre obiecte (asemănător cu ceea ce avea să fie mai târziu grădinița). De asemenea, se dorea ca învățământul elementar să dureze 10 ani pentru cunoștințe mai solide. Legea din 1864 a păstrat din ideile preconizate de proiectul acesteia privind materiile: citire, scriere,

* Doctorand, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, e-mail: gabrielanecula93@gmail.com.

¹ Mihalache, 2016, p. 4.

noțiuni de geografie și istorie, religie și calcul, însoțite de lucrul manual². Având în vedere propunerile, proiectul a fost mai apreciat în Franța și mai puțin în România unde au fost selectate doar câteva sugestii, fapt deloc curios, având în vedere că jurnalista Constanța Dunca era mult mai ancorată în realitățile Occidentului, dorind dezvoltarea socială și instituțională după modelul francez, dar având în vedere că realitățile societății din perioada respectivă nu se suprapuneau cu cele din Occident, acest deziderat al Constanței Dunca nu era încă viabil. Deși ideile sale nu au fost preluate ca atare în Principatele Române, ea nu a renunțat la ele. O altă voce care s-a remarcat în domeniul educației pentru fete a fost Sofia Cocea. Aceasta încă dinainte să termine Școala Centrală, încerca să facă apel către doamnele din înalta clasă socială a Moldovei în privința donării pentru fondul „Societății pentru încurajarea tinerilor la învățătură”. Pasiunea acesteia ajungând la nivel de utopie în momentul în care s-a adresat femeilor din clasa socială înaltă din Principatele Române pentru a-și dona din avere în vederea înființării de școli pentru fete³. Sofia Cocea a reușit datorită pasiunii sale să deschidă o instituție privată pentru formarea fetelor, cu taxe mai mici, ajutând în această manieră la efortul economic al părinților.

Obligativitatea școlii, așa cum ne-o prezintă Legea Instrucțiunii din 1864, mai exact art. 31. *instrucțiunea elementară este obligatorie pentru toți copiii de amandouă sexele, începând de la opt până la doi-spre-zece ani împliniți ai etatei*⁴.

Așadar, prin Legea Instrucțiunii, învățământul devenea obligatoriu și pentru fete, până la vârsta de doisprezece ani. Învățământul obligatoriu public (mai puțin pentru cei ai căror părinți demonstrau că le oferă accesul la învățământ de acasă sau într-un sistem privat). Desigur, existau diferențe specifice vremii, anume separarea școlilor de băieți de cele de fete, excepție făcând satele unde populația era mai mică, iar școala era una mixtă. Diferențe în privința materiilor nu existau, atâta doar că la fete se adăuga lucrul manual. La vremea respectivă, învățământul obligatoriu presupunea, conform Legii Instrucțiunii, studiul următoarelor materii: citirea și scrierea, catehismul, noțiuni de igienă, de gramatică, de geografie, de istoria Terrei, de dreptul administrativ al Terrei, cele patru lucrări din aritmetica, sistemul legal al măsurilor și al greutateilor⁵. Un alt articol din Lege, art. 264, completează cu informații privind admiterea la Facultate, deschisă și fetelor, cu condiția terminării liceului - *Vor fi primiți ca studenți regulați în facultăți acei cari vor fi terminat cursurile învățăturilor de liceu și vor fi trecut examenul general*⁶.

Prin Legea învățământului primar și normal-primar din 1893, studiile deveneau obligatorii pentru cei cu vârstele cuprinse între șapte și paisprezece ani⁷. Așadar, numărul anilor de școlarizare obligatorie cresc, nu încă la numărul preconizat de Constanța Dunca în proiectul său din 1863.

Accesul la învățământ, le permitea femeilor care nu aveau o zestre considerabilă, să se poată întreține singure accesând meserii precum cea de învățătoare, infirmieră, soră medicală, institutoare, secretară etc. Deși accesul la învățământul superior nu era interzis, a fost accesat de femei, în număr mult mai mare, abia după jumătatea secolului al XX-lea. Desigur, se poate observa încă de la început că femeile se angajează în profesii care din punct de vedere productiv sunt mai slabe, fiind plătite cu sume mai mici față de bărbați⁸. Așadar distribuția în câmpul muncii seamănă cu rolurile din familia tipică acelei perioade istorice, în care bărbatul deținea funcția importantă, iar femeia era inferioară.

Definitorie pentru drepturile femeilor a fost mișcarea feministă, prezentă în societatea românească încă de la mijlocul secolului al XIX-lea. În condițiile apariției legii din 1864, menționate anterior, mișcarea a cerut în mod activ culturalizarea fetelor și femeilor din Principatele

² Mihalache, 2016, pp. 5-6.

³ Mihalache, 2016, p. 11.

⁴ *Antologia*, 2004, p. 26

⁵ *Antologia*, 2004, p. 26

⁶ *Antologia*, 2004, p. 40.

⁷ *Antologia*, 2004, p. 51.

⁸ Mihalache, 2016, pp. 45-46.

României, ulterior apărând și cereri privind statutul economic, juridic și politic⁹. Desigur, activistele pentru drepturile femeii proveneau din rândurile aristocrației și burgheziei, printre acestea numărându-se câteva voci foarte puternici la începutul secolului al XX-lea, precum Alexandrina Cantacuzino, Calypso C. Botez, Zoe Gr. Râmnicăneanu. Vocile acestora fiind cunoscute la nivel internațional prin intermediul Consiliului Național al Femeilor Române, prin actele de donații în domeniul educației, precum și prin discursurile ce prezentau viața femeilor din România și importanța câștigării dreptului la vot, al drepturilor juridice ș.a.m.d.

Alexandrina Cantacuzino a fost cea care a propus înființarea unor colonii de vacanță în Europa, această idee care avea să contribuie la o educație internațională, a fost prezentată la întâlnirea de la Trocadero a Uniunii Franceze pentru Sufragiu¹⁰. Ideea a prins contur în străinătate, mai puțin în România unde a fost amânată succesiv.

Această scurtă trecere în revistă a femeilor care au avut militat pentru educație și drepturi, precum și a Legilor amintite, permite o imagine mai clară asupra perioadei antemergătoare primelor femei pilot din România monarhică, a celor care au reușit să intre într-o categorie de profesii destinate bărbaților.

Așadar, așa cum am putut vedea din scurta prezentare, drepturile femeilor capătă contur, cu toate acestea accesul în anumite ramuri era imposibil de pătruns încă. Brevetul de pilot la care visa Elena Caragiani Stoenescu nu a putut fi obținut în țara natală, ci în Franța, în anul 1915. Fiică a medicului Alexandru Caragiani, Elena Caragiani a fost pasionată de pilotaj. Licențiată în Drept, a decis să se înscrie la Școala de Pilotaj „Liga Națională Aeriană”, unde la finalizare i se refuză în mod consecvent dreptul de a obține brevetul de pilot, inclusiv rugămintea de a participa la războiul balcanic din 1913 fie și în calitate de observator aerian sau curier. Din această cauză decide, în urma unor eforturi financiare, să se înscrie la Școala Civilă de Aviație din Franța, unde la finalizarea școlii obține brevetul cu numărul 1591 / 22.01.1914. La finalizare se angajează ca jurnalist în Franța unde utilizează pentru deplasări avionul, realizând cunoscutele sale reportaje din avion. Având în vedere că doi ani mai târziu, Regatul României a intrat în război pentru întregirea granițelor, Elena Caragiani a considerat a fi o datorie morală să se întoarcă în țară. În speranța că va putea ajuta ca pilot salvând răniți sau transportând medicamente pe frontul român, nu și-a pierdut speranța atunci când i s-a oferit postul de infirmieră, lucrând în speranța că în acest fel este de ajutor.

La finalizarea războiului s-a căsătorit cu avocatul Virgil Stoenescu, renunțând la ideea de a revendica brevetul pe care statul român trebuia să îl ofere la finalizarea cursurilor școlii de pilotaj.

A doua femeie din România devenită pilot a fost Ioana Cantacuzino, care în anul 1928 a obținut brevetul de pilot, devenind prima femeie care obține brevetul în Regatul României. Mai mult, aceasta a pus bazele, alături de fratele său, Mircea Cantacuzino, a Școlii Civile pentru Pilotaj, unde după moartea fratelui, preia conducerea acesteia. Eforturile Ioanei Cantacuzino pentru ca femeile să obțină dreptul la brevetul de pilot, nu rămân în zadar. A treia femeie pilot din România devine Irina Burnaia în 1933. De acum numărul de femei pilot din România crește, iar pilotajul nu mai este văzut ca fiind rezervat exclusiv bărbaților - motivul pentru care Elena Caragiani nu primise brevetul de pilot cu toate că absolvise aceleași cursuri de pilotaj ca bărbații.

Istoria acestora femei este definitivă pentru istoria noastră, curajul acestora de a lupta pentru a obține brevetul de pilot este remarcant. Curajul acestora nu se distinge doar prin pasiunea pentru zbor, ci și prin dorința de a fi parte integrantă în a doua conflagrație mondială contribuind semnificativ la salvarea vieților a mii de oameni de front, fără ca ororile războiului să le determine să renunțe.

Astfel, ceea ce Elena Caragiani Stoenescu nu a reușit să obțină, participarea alături de statul român în bătăliile sale, au reușit alte femei pilot din România, care asemeni Elenei C. Stoenescu au luptat și au învățat pentru visul lor, ajungând să formeze în timpul celei de-a doua conflagrații

⁹ Negru, 2015, p. 147.

¹⁰ Negru, 2015, p. 154.

mondiale, Escadrila Albă, transportând răniți de pe front, salvând în acest fel vieți ce nu ar fi avut altă speranță.

Contextul internațional în care a apărut Escadrila Albă este legat de cel de-al Doilea Război Mondial. România a intrat în război abia în 1941, după ce Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia, nordul Bucovina și Ținutul Herța și după ce pierde ca urmare a Dictatului de la Viena nord-estul Transilvaniei. Ruptura teritorială a continuat prin Tratatul din septembrie 1940, când sunt pierdute două județe, Durostoru și Caliacra în favoarea Bulgariei. Prin intrarea în război de partea Germaniei naziste, România reușește destul de repede să recucerească zone ajungând până la Nistru¹¹. Înaintarea dincolo de Nistru și bătălia de la Odessa au reprezentat o pierdere destul de mare pentru armata română, peste 98 000 de morți, dispăruți și răniți¹². Pierderi ale armatei s-au înregistrat și în următoarele luni, dar, în ciuda pierderilor, atacurile au continuat, armata română luptând până la momentul 23 august 1944, atât pe teritoriu propriu, cât și în Ucraina. Întoarcerea armelor nu a fost un moment simplu pentru statul român, efortul român de război îndreptându-se spre Vest de această dată¹³. Nu este cazul să intrăm în detalii privind războiul, scurta prezentare este suficientă pentru a vedea principalele fronturi unde eforturile Escadrilei Albe au fost concentrate.

Marina Știrbei este cea care a avut inițiativa de a ajuta răniții de pe front transportându-i cu avioane conduse exclusiv de femei. La sugestia acesteia, ministerul a hotărât să înființeze încă din vara anului 1940 o Escadrilă Sanitară. Avioanele erau albe, având însemnul Crucii Roșii, de aici a venit și numele de Escadrila Albă.

Odată cu semnarea Pactului Tripartit și începerea cuceririi teritoriilor românești ocupate de Uniunea Sovietică, Escadrila Albă s-a stabilit la Focșani, ulterior Tecuci și apoi Tighina, până în toamna anului 1941, la căderea Odesei, transportând pacienții grav răniți până la București¹⁴. Din vara anului 1942, Escadrila primește noi avioane. Momentul 23 august 1944, a fost resimțit de Escadrila Albă pentru care sovieticii, aliații Regatului României, erau văzuți ca fiind brutali și deloc binevoitori față de aviația română, în speță și față de femeile din Escadrila Albă¹⁵.

Dorința de a ajuta răniții, le-a implicat pe femeile care formau Escadrila Albă, în cele mai negre orori ale războiului, dar în cazul unora situația grea nu se va schimba la încetarea războiului. Turnura politică și noul regim comunist, le-a scos de pe scenă pe femeile care formau Escadrila Albă, acestea fiind urmărite Securitate și închise, cum este cazul Nadiei Russo.

Destinul Nadiei Evghenievna Bijozovski (căsătorită Russo) nu a fost ușor, aceasta a fugit din Rusia în anul 1918 și s-a retras în Basarabia, iar mai apoi a venit în Regatul României unde a luat cursuri de pilotaj din anul 1936, obținând și o bursă a Aeroclubului Regal Român. Nadia Russo a reușit să se remarce atât în România, cât și în Europa, prin intermediul unui concurs organizat de Mica Antantă, la aeroclubul din Cehoslovacia. În ciuda talentului său remarcabil și a participării la război prin salvarea răniților, regimul comunist, prin intermediul Securității, a urmărit-o și a decis arestarea ei pentru 7 ani, în anul 1951. A stat la închisoare aproximativ 6 ani, apoi a fost deportată în Bărăgan¹⁶. Motivul pentru care aceasta a intrat în vizorul Securității este reprezentat de niște întâlniri secrete ce aveau loc la ea acasă, formate din persoane ce erau împotriva regimului comunist. Despre Nadia Russo, Mariana Drăgescu, colega sa de aviație, declara că Nadia a fost „o rusoaică ce a făcut cinste aviației române”¹⁷.

Mariana Drăgescu, la fel ca Nadia Russo, a frecventat Școala de pilotaj „Mircea Cantacuzino” încă din 1935. Prezentă pe câmpurile de luptă din Est, apoi din Vest, a salvat viața numeroși soldați, realizând la nevoie și câte două sau trei zboruri pe zi. Deși ea nu a avut destinul

¹¹ Guida, 2019, p. 179.

¹² Constantiniu, 1997, p. 408.

¹³ Constantiniu, 1997, p. 441.

¹⁴ Focșa, 2008, p. 29.

¹⁵ Focșa, 2008, p. 40.

¹⁶ Focșa, 2008, p. 51.

¹⁷ Focșa, 2008, p. 22.

Nadiei Russo sau al Smarandei Brăescu, Securitatea a încercat de mai multe ori să o amenințe și i-au percheziționat casa¹⁸.

Smaranda Brăescu, prima parașutistă română și printre primele din arena mondială, a reușit să doboare recordul la saltul cu parașuta în octombrie 1931. Aceasta s-a antrenat pentru pilotaj în Statele Unite ale Americii. Fiind încadrată la Școala de Parașutiști din Popești-Leordeni, la începutul războiului, aceasta cere să fie transferată în Escadrila Albă. Regimul comunist a fost necruțător și cu Smaranda Brăescu care în toamna anului 1946 a fost condamnată la doi ani de închisoare pe motiv că a omis detaliile privind o organizație anticomunistă numită „Sumanele Negre”, dar, mai grav decât atât pentru noul regim, ea era unul dintre semnatarii unui memoriu adresat Națiunilor Unite prin care erau denunțate alegerile din 1946 ca fiind falsificate¹⁹. Doi ani mai târziu a încetat din viață la Clinica Universitară din Cluj, fiind îngropată în cimitirul central al orașului, sub un alt nume.

Deși, în teorie noul regim oferea femeilor mai multe drepturi, cele pentru care s-a militat decenii la rând, în realitate ideologia a deconstruit rolul femeii în societate. Modelul de import a fost unul sovietic, unde construcția feminității era dezvoltată pe premise strict funcționale, raportare la integrarea în proletariat, respectiv maternitatea. Cele două funcții erau controlate de stat, iar atribuțiile și libertățile erau subordonate politic. Este adevărat că femeile au obținut drept de vot nelimitat sau dreptul la studii în România²⁰ abia în perioada comunistă, însă criteriul care a determinat selectarea lor ca bază electorală a fost nevoia Partidului Muncitoresc Român de a obține legitimitatea numerică necesară fraudării alegerilor²¹. Femeia a devenit un model de instrumentalizare ideologică, fapt vizibil și confirmat prin decretul 940 din 7 noiembrie 1967, prin care era glorificată capacitatea de a naște, respectiv de a fi integrate în muncă.

Așadar, având în vedere cele expuse mai sus, putem observa că deși de-a lungul timpului, femeile și-au obținut drepturile dorite, fie prin colaborare cu statul cum a fost cazul Constanței Dunca sau a Sofiei Cocea care a înființat o instituție privată de învățământ pentru fete, fie prin intermediul Consiliului Național al Femeilor Române care nu doar prin discursuri, ci și prin strângere de fonduri, au încercat să dea un ajutor sistemului de educație și, nu în cele din urmă, chiar statul, un sistem politic diferit apărut după a doua conflagrație mondială, a acordat mai multe drepturi și egalități femeilor, în număr mai mare și mai repede decât se putea (chiar dacă era în scopul legitimării puterii), existând un ultimul caz un revers puternic. Acțiuni din trecutul apropiat și femei care au salvat vieți, au fost trecute sub semnul uitării, asta în cazul bun, pentru că de cele mai multe ori, Securitatea s-a aflat pe urmele lor, înaintând procese și condamnându-le la închisoare.

BIBLIOGRAFIE

Antologia Legilor Învățământului din România, București: Institutul de Științe ale Educației, 2004.

Constantiniu, F. 1997. *O istorie sinceră a poporului român*. București: Univers Enciclopedic.

Focșa, D. 2008. *Escadrila Albă. O istorie subiectivă*. București: Vremea.

Guida, F. 2019. *România în secolul XX*. București: Cartier.

Mihalache, C. 2016. *Copilărie, familie, școală: politici educaționale și receptări sociale*. Iași: Universitară „Alexandru Ioan Cuza”.

Negru, M. 2015. Din istoria Consiliului Național al Femeilor Române și a mișcării feministe. *Revista Arhivelor* 1-2, pp. 147-165.

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=vk8v3dpSdns> (min. 21:08 - 22:37).

¹⁹ Focșa, 2008, p. 47.

²⁰ http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=1574.

²¹ Tudor-Pavelescu, 2006, p. 49.

Tudor-Pavelescu, A. 2006. *Politica de cadre a Partidului Muncitoresc Român 1948-1955*. București: Arhivele Naționale ale României.

- http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1574
- <https://www.youtube.com/watch?v=vk8v3dpSdns>